

עזמק הפשט עיונים ברש"י

על פי 'לקוטי שיחות' כרך יו"ד

מהדורה מיוחדת
כסלו תשפ"א

פרשיות:

תולדות / ויצא

וישלה / וישב

פתח דבר

בשבח והודיה להשם יתברך, שמחים אנו להוציא לאור מהדורה מיוחדת של 'עומק הפשט' לפרשיות חודש כסלו.

בסדרת 'לקוטי שיחות' - המונה ל"ט כרכים - מוקדשים דפים רבים לעיון והעמקה בדברי רש"י בפירושו על התורה (וכן ב"פשוטו של מקרא" בכלל), אולם האריכות, הסגנון, השפה והסדר מקשים על הלומד למצוא את מבוקשו באופן ממוקד ובהיר.

מטרתו של 'עומק הפשט' היא להגיש בפני הלומד את הביאורים העמוקים בשפה קצרה ותמציתית, בסגנון קל ובאותיות מאירות עיניים.

משתדלים אנו להוציא מדי שבוע קובץ המוקדש לפרשת השבוע, ובו 'עיונים ברש"י' על הפרשה הנוכחית, המיוסדים על הביאורים שב'לקוטי שיחות'.

למען הסדר הטוב, מתמקד כל קובץ בכרך אחד בלבד של ה'לקוטי שיחות'. לדוגמא: ביאורי רש"י בפרשת וישלח מפוזרים הם בכרכי ה'לקוטי שיחות' - יש בכרך ה, ויש גם בכרך י, בכרך כ, בכרך כה, ועוד ועוד;

ולתועלת הלומדים מתחלקים הביאורים בקבצים השונים: קובץ אחד מוקדש לביאורים (על פרשת וישלח) שמקורם בכרך ה, קובץ אחד לביאורים שמקורם בכרך י, וכן הלאה.

הקובץ שלפנינו הוא 'טעימה' מתוך הביאורים שבכרך י של 'לקוטי שיחות' - על הפרשיות הנלמדות בחודש כסלו.

לקבלת הקבצים בשלימותם, וכן להערות, הקדשות וכיוצא בזה

נא לפנות לכתובת הדוא"ל riz@neto.bezeqint.net

אפשר ליצור גם קשר טלפוני בטל' 050-4125205 או בפקס' 08-6882799.

יהי רצון שזכות רבן של ישראל תגן על כל הלומדים והמגלים תעלומות חכמה בדבריו, ובמהרה בימינו נזכה לקיום מה שכתב רש"י בתחילת פירושו לשיר השירים:

"...שנתן להם (=הקב"ה) תורתו, ודיבר עמהם פנים אל פנים, ואותם דודים עודם ערבים עליהם מכל שעשועו. ומובטחים מאתו, להופיע עוד עליהם, לבאר להם סוד טעמיה ומסתרי צפונותיה".

תולדות

1. איך אמר יצחק "ופרינו בארץ" - כאשר היו לו רק שני בנים? |
2. רש"י מפרש: "ופרינו בארץ - כתרגומו, וניפוש בארעא". למה העתיק רש"י ותרגם את המלה "בארץ", כאשר חידושו הוא רק בענין "ופרינו"?

**"וַיַּעֲתֵק מִשֵּׁם וַיַּחֲפֹר בְּאֵר אַחֶרֶת וְלֹא רָבוּ עֲלֶיהָ
וַיִּקְרָא שְׁמָהּ רְחֹבוֹת וַיֹּאמֶר כִּי עֲתָה הִרְחִיב ה'
לָנוּ וּפְרִינוּ בְּאֶרֶץ" (כו, כב)**

רש"י

ופרינו בארץ - כתרגומו, וניפוש בארעא:

במפרשי רש"י למדו בכוונתו!

תיבת "פרינו" היא לשון עבר; ומעתה קשה: כיון שאמר "כי עתה הרחיב ה' לנו", איך יאמר "ופרינו - כבר - בארץ"? וליישב זה מחדש רש"י, שפירוש "ופרינו" בפסוק דידן הוא "וניפוש" בעתיד, כי הוא "שבתחילת התיבה ("ופרינו") מהפכת אותה להיות לשון עתיד.

אבל קשה ללמוד כן ברש"י, כי:

1. רא"ם. שפתי חכמים. ועוד.

דבר זה - תיבה בלשון עבר והוא"ו שבראשה מהפכת אותה ללשון עתיד - מצינו בתורה פעמים רבות ביותר.

ולדוגמא: לפני כן בפרשתנו² - "והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך, והרביתי את זרעך ככוכבי השמים, ונתתי לזרעך את כל הארצות האל, והתברכו בזרעך כל גויי הארץ"; ארבע תיבות שבלשון עבר והוא"ו שבראשן מהפכתן לעתיד, ואין רש"י רואה צורך לפרש אף אחת מהן.

ובכן, כמו שבשאר המקומות אין רש"י רואה צורך לפרש זאת, כי מוכן הוא מעצמו, כן הוא בנידון דידן שפשוט הדבר ש"ופרינו" מתפרש (גם) בלשון עתיד, ואין צורך לרש"י לפרש זאת³; ולכן נראה שנתכוון לחדש ענין אחר, כדלקמן.

שני בנים בלבד!

ביאור הענין:

הנה "ופרינו" הוא מלשון "פרי", והיינו: "ונעשה פירות". ולכאורה משמע, שהכוונה בזה היא לפריה בכנים ובנות, ועל דרך מה שכתוב בפרשת בראשית⁴ "פרו ורבו".

ואמנם, בענין זה ד"פרו ורבו", מפרש רש"י שם שהלשון "פרו" מצד עצמה מתאימה גם לולד אחד בלבד (וזו ההוספה בתיבת "ורבו" - ש"אם לא אמר אלא 'פרו' היה אחד מוליד אחד ולא יותר, ובא 'ורבו' שאחד מוליד הרבה");

2. כו, ג-ד.

3. ועוד: אם כוונת רש"י רק לחדש ש"ופרינו" הוא בלשון עתיד - למה הוצרך להעתיק גם את תיבת "בארץ" ("בארעא")? וראה לקמן בפנים.

4. א, כב.

אך בעניננו, שהלשון "ופרינו" באה בהמשך ל"כי עתה הרחיב ה' לנו" - אין מסתבר כלל שהכוונה היא ל"אחד מוליד אחד ולא יותר", שאין בזה משום "הרחיב"!...

וצריך איפוא לפרש, ש"ופרינו" כאן מתייחס לולדות רבים, ועל דרך לשון הכתוב לגבי גירוש העם היושב בארץ מפני בני ישראל⁵: "לא אגרשנו מפניך בשנה אחת פן תהיה הארץ שממה ורבה עליך חיית השדה. מעט מעט אגרשנו מפניך עד אשר תפרה ונחלת את הארץ" - ששם משמעות הלשון "תפרה" היא שיוולדו הרבה אנשים שימלאו את שטח הארץ.

אך מעתה קשה וביותר: וכי היכן מצינו אצל יצחק ורבקה (שבהם נאמר "כי עתה הרחיב ה' לנו ופרינו") "פירות" רבים, באופן של "הרחיב"? הרי לא היו להם אלא שני בנים - יעקב ועשו - ותו לא!

"וניפוש" - אנחנו בעצמנו

וזהו שבא רש"י בפירושו ליישב, והוא מחדש שאין כוונת "ופרינו" לולדות (כמו "פרו ורבו"), אלא (כתרגומו) "וניפוש".

ופירוש התיבה "וניפוש" מובן, שהכוונה היא (לא לזה שהפירות מרבים, אלא) שהדבר עצמו מתרבה ומתגדל. וכמו הלשון "פשה" הכתובה כמה פעמים בפרשת נגעים⁶ - שפירושה שהדבר עצמו מתרבה ומתגדל.

וכבר כתב רש"י פירוש תיבה זו בפרשת בראשית⁷, על מה שכתוב "שם האחד פישון" - "ועל שם שמימינו מתברכין ועולין ומשקין את הארץ נקרא פישון, כמו 'ופשו פרשיו'";

5. משפטים כג, כט-ל.

6. תזריע יג, ה. ועוד.

7. ב, יא.

וכעין זה בענייננו, הכוונה היא שיצחק בעצמו יהיה בריבוי וגדלות⁸, וכמסופר בפרשתנו⁹ "ויגדל האיש וילך הלוך וגדול עד כי גדל מאד. ויהי לו מקנה צאן ומקנה בקר ועבודה רבה גו".

"בארץ" - למעוטי חו"ל

אמנם עדיין יש לדקדק:

כוונת רש"י היא לבאר את תיבת "ופרינו" - שמשמעותה היא "וניפוש" - אך אין הוא מחדש מאומה בפירוש תיבת "בארץ"; ומעתה היה לו לכתוב רק "ופרינו. כתרגומו וניפוש" - ולמה הוסיף להעתיק מן הכתוב גם תיבת "בארץ" (ובמילא מעתיק גם מן התרגום תיבת "בארעא")?

ויש לומר:

לכאורה היה מקום לפרש, שבאמת "ופרינו" כאן הוא במשמעות של "תפרה", היינו: וולדות רבים (כאמור); ואף שליצחק עצמו היו רק שני בנים - הרי כבר הודיענו רש"י בפירושו¹⁰ כי "בני בנים הן כבנים", ומעתה אפשר לומר שהכוונה כאן היא לריבוי שמצינו בבניו של יעקב (בנו של יצחק), שהיו שנים עשר (וכן דינה¹¹)!

ולשלול סברא זו מעתיק רש"י בתחילת פירושו גם את תיבת "ופרינו) בארץ" - והרי (רוב) בני יעקב לא נולדו בארץ ישראל אלא בחו"ל¹², ושוב אי אפשר לפרש את "ופרינו בארץ" ביחס אליהם; ובמילא בהכרח לפרש כהתרגום שהכוונה היא להגדלות והריבוי ביצחק עצמו (שהיה בארץ ישראל), "וניפוש בארעא".

8. וראה פירוש הרד"ק כאן: "ונפרה ונרבה במקנה".

9. כו, יג-יד.

10. וירא כ, יב.

11. ועוד בנות נוספות - ראה פרש"י וישב לו, לה.

12. בנימין הוא היחיד ש"נולד בארץ כנען" (פרש"י וישלח לה, יח).

ויצא

1. "ראובן" נקרא על שם הראיה ו"שמעון" על שם השמיעה - אך מה ענין הסיימת של "ראובן" ו"שמעון"? | 2. על סמך מה ידעה לאה בוודאות, בעת לידת ראובן, ש"עתה יאהבני אישי"? | 3. איך יתכן שרבותינו מחדשים טעם לשם "ראובן" - בשעה שבכתוב מפורש טעם אחר?!

וַיִּתְהַר לְאֵה וַיִּתְלַד בֶּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ רְאוּבֵן כִּי אָמְרָה כִּי רָאָה ה' בְּעֵינַי כִּי עָתָה יֶאֱהָבֵנִי אִישִׁי
(כט, לב)

רש"י

ותקרא שמו ראובן - רבותינו פירשו: אמרה 'ראו מה בין בני לבן חמי, שמכר הבכורה ליעקב, וזה לא מכרה ליוסף ולא ערער עליו; ולא עוד שלא ערער עליו, אלא שביקש להוציאו מן הבור':

כבר תמהו המפרשים, שלכאורה דברי רש"י אינם מתיישבים בדרך הפשט:

בכתוב מפורש שהטעם לזה שקראה שמו ראובן הוא על שם ראייתו (1) של הקב"ה
(2) שכבר היתה, "כי ראה ה' בעיניי" -

ואילו רש"י מעמיס כאן ענין חדש, טעם אחר לגמרי¹³, שהשם ראובן הוא על שם ראייה (1) של בני אדם (2) בענין שעדיין לא התרחש (והרי יוסף בכלל לא נולד באותה שעה), ואין זאת אלא שכן צופה לאה בדרך נבואה!

ונהפוך הוא

במשכיל לדוד (ועוד מפרשים) למד, שיסוד דברי רש"י הוא בלשון הכתוב "ותקרא שמו ראובן כי אמרה גו'", שהקדים את השם עצמו לפני הטעם שהוא סיבתו.

כלומר: בשאר השמות שנתנו לשבטים נאמר קודם כל הטעם - ורק אחר כך השם, שהוא תוצאה של הטעם. וכמו בכך הבא שנולד ללאה, שבו נאמר¹⁴: "ותאמר כי שמע ה' כי שנואה אנכי ויתן לי גם את זה (ורק אחר כך) ותקרא שמו שמעון".

ולכן, גם בנידון דידן היה צריך לומר: "ותאמר כי ראה ה' בעניי (ורק לאחר מכן) ותקרא שמו ראובן";

ומזה שלא עשה כן, אלא הקדים "ותקרא שמו ראובן" - ורק אחר כך הוסיף: "כי אמרה כי ראה ה' בעניי גו'" - מובן שהשם ראובן אינו תלוי בהטעם המפורש בהמשך הכתוב, אלא יש לו טעם קדום, וזה מה שבאו רבותינו לבאר בפירושים.

אך ביאור זה מחודש הוא וקשה לכוונו בדרך הפשט, שהרי סוף סוף מקרא מפורש הצווח ואומר "ותקרא שמו ראובן כי אמרה כי ראה ה' בעניי" - ואיך אפשר (רק בגלל שינוי הסדר) לנטות ממשמעות ברורה זו!?

ועוד קשה:

13. מקורו של רש"י הוא בגמרא - ברכות ז, ב. אבל ידוע שרש"י מביא רק מה שמתאים בפשט; ומלבד זה, הנה הגמרא גופא דורשת ביאור, וכמו שאכן הקשו במפרשי הגמרא (מהרש"א, פני יהושע, ועוד).

14. כט, לג.

אפילו אם נקבל ששינוי הסדר מכריח אותנו לנטות ממשמעות הכתוב, הרי בפסוק דידן, אצל ראובן שהוא הראשון, עדיין לא ניכר כלל ענין של שינוי סדר - ורק לאחר מכן, כשנלמד את שאר השבטים ושמותיהם, אז נכיר שבפסוק דידן יש סדר הפוך:

ומעתה, היה רש"י צריך לפרש ולהודיע לנו כאן על כך שבפסוקים הבאים יש סדר שונה והפוך - ומזה שלא פירש, מובן שיסוד דבריו הוא בפסוק דידן גופא (גם לולי ההשוואה לפסוקים הבאים).

ה"בן" שבראובן - וה"ון" שבשמעון

כמה מפרשים למדו, שהוצרך רש"י להוסיף ענין חדש, משום שהטעם שבמקרא אינו מספיק - זה ש"ראה ה' בעניי" מסביר רק את שתי האותיות הראשונות בשם "ראובן", ולא את שאר האותיות שבשם;

וזהו היתרון בפירוש רבותינו: "אמרה ראו מה בין בני לבן חמי כו", שלפי פירוש זה מובן שפיר כל אותיות השם - "ראו בן".

אולם גם דרך זו קשה להולמה בדרך הפשט, מכמה טעמים; ובקיצור:

1) אם זה הקושי שעמד בפני רש"י - לכאורה היה לו לבאר גם בנוגע ל"שמעון", ששם נאמר "ותאמר כי שמע ה' .. ותקרא שמו שמעון", והטעם מבאר רק את האותיות "שמע" ולא את האותיות "ון"¹⁵; אמנם שם אין רש"י מפרש דבר!

2) בכמה מקומות משמע ב"פשוטו של מקרא", שכאשר נותנים שם בגלל איזה טעם, אין הכרח שאותיות השם תהיינה בדומה ממש. דוגמא בולטת לדבר: השם

---

15. ועוד זאת: הניקוד של "שמעון" (השי"ן בחיריק) שונה לגמרי מהניקוד של התיבה "שמע" (הש"ן בקמץ).

"בְּבָל" - שהוא "כי שם בָּלַל ה' שפת כל הארץ"¹⁶; וכהנה רבות שאין הדמיון מוחלט בין השם לסיבתו¹⁷.

3) אם אכן הטעם שבמקרא אינו מספיק כדי להסביר את כל האותיות שבשם "ראובן" - ודוקא הטעם של רבותינו הוא המיישב היטב אותיות אלו, יקשה על הכתוב גופא: מדוע נקט דוקא את הטעם שאינו מספיק ("כי ראה ה' בעניי"), ולא נקט את הטעם השלם שהביאו חז"ל ("ראו מה בין בני לבן חמי")!?

"ראו בן" - ב'כור נ'אמן!

אלא נראה לומר כפשטות הענין (וכעין זה מצינו בכמה מפרשים), שאין כוונת רש"י שחז"ל באו להוסיף טעם - מלבד הטעם המפורש במקרא, אלא כדיוק לשון רש"י: "רבותינו פירשו", היינו, שפירוש חז"ל בא לפרש, לתרץ הדורש ביאור בהטעם שבכתוב גופא.

כלומר: הטעם שמביא רש"י, "ראו מה בין בני לבן חמי", אינו ענין בפני עצמו, נפרד מהטעם שבכתוב - אלא הוא בא בהמשך אליו, כדי להסביר אותו וליישבו.

והביאור בזה:

הטעם המפורש במקרא לקריאת שמו של ראובן, "כי ראה ה' בעניי כי אתה יאהבני אישי", בכלל מובן בפשטות: מטבע בני אדם שהולדת בן לאשה מעורר בבעלה רגש של קירוב ואהבה יתירה אליה;

16. נח יא, ט.

17. ובנידון דידן יש לומר בפשטות (וכ"כ הרש"ש לב"ר פע"א, ג), ש"בן" הוא קיצור של תיבת "בעניי", ויתפרש: "כי ראה (ראו) ה' בעניי (בן)".

אך בנידון דידן אינו חד וחלק, משום שהחסרון באהבת יעקב את לאה היה מפני אהבתו היתירה לרחל. ואם כן, מה ההכרח שיעקב יאהב מעתה את לאה בזכות בנה? יתכן כי גם "עתה", כשילדה לאה בן ליעקב, לא ישתנה בו הרגש עד כדי כך ש"יאהבני אישי", ובפרט שגם רחל (אשתו העיקרית של יעקב) עתידה להוליד לו בן¹⁸!

זאת ועוד:

הרי יתכן שבנה זה של לאה לא ילך בדרך הטוב והישר, ואז לא יגרום ל"יאהבני אישי", ואדרבה, הוא עלול לגרום נטיה הפכית. ויש מקום לחשש זה במיוחד לגבי הבן הראשון - שהרי הן בנו הראשון של אברהם (ישמעאל) והן בנו הראשון של יצחק (עשו) היו רשעים!

ועל זה מבאר רש"י:

"רבותינו פירשו ראו מה בין בני לבן חמי שמכר הבכורה ליעקב וזה לא מכרה ליוסף", והיינו, שבאמת הכתוב אומר דרשוני, שיש טעם מוקדם לזה בקריאת שם ראובן, המבאר מעלתו של הבן: "ראו מה בין בני לבן חמי", ובמילא מובן בטחונו של לאה ש"ראה ה' בעניי כי עתה (בוודאי) יאהבני אישי", לאחר שנולד לה בן בר-מעלה.

ובפרטיות יותר:

הבטחון של לאה ש"עתה יאהבני אישי" - הוא מפני שהיא ילדה את הבן הבכור ליעקב. ובהתאם לכך מדגיש רש"י את המעלה המיוחדת של ראובן בנוגע לענין הבכורה¹⁹, שעשו מכר את בכורתו וזלזל בה ואילו ראובן לא הסכים למכור את בכורתו - ועל סמך זה ידעה שבן זה יהיה בכור נאמן לאביו יעקב (ולא כמו ישמעאל ועשו ביחס לאברהם ויצחק).

18. ולהעיר שלאה נישאה ליעקב קודם רחל, ואין חידוש בזה שילדה ראשונה.

19. אף שהיו לראובן מעלות נוספות, כמו זה שלא פשט ידו בגול - פרשתנו ל, יד ובפרש"י.

ועוד הוסיפה לאה - שלא זו בלבד שבן זה יהיה בכור נאמן לאביו, אלא שהוא יתנהג כראוי לבנה של רחל (שאותה אהב יעקב בחיבה יתירה), שלמרות שיעקב נטל את הבכורה מראובן ונתנה ליוסף, בכל זאת "לא ערער עליו, ולא עוד אלא שביקש להוציאו מן הבור"; וזה מוסיף במעלתו של בן בכור זה, שבזכותו "יאהבני אישי", ודו"ק.

וישלח

1. הכתוב אומר שעשו הלך מכיון שהמקום היה צר - ואילו רש"י מחדש שהיתה לעשו סיבה אחרת לעזיבתו. היתכן?! | 2. במדרש נחלקו החכמים בטעם הליכת עשו, ואילו רש"י מצרף את שתי הדיעות ביחד. על מה ולמה? | 3. מה פשר הדגשת הכתוב "וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו" - וכי לא ידענו שיעקב הוא אחיו של עשו?

”וַיִּקַּח עֶשָׂו אֶת נָשָׁיו וְאֶת בָּנָיו וְאֶת בְּנֹתָיו וְאֶת כָּל נַפְשֹׁת בֵּיתוֹ וְאֶת מִקְנֵהוּ וְאֶת כָּל בְּהֵמָתוֹ וְאֶת כָּל קִנְיָנוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיֵּלֶךְ אֶל אֶרֶץ מִפְּנֵי יַעֲקֹב אַחִיו. כִּי הָיָה רְכוּשָׁם רַב מִשְׁבַּת יַחֲדָיו וְלֹא יָכְלָה אֶרֶץ מְגֹרֵיהֶם לְשֵׂאת אֹתָם מִפְּנֵי מִקְנֵיהֶם”
(לו, ו-ז)

רש"י

ולא יכלה ארץ מגוריהם - להספיק מרעה לבהמות שלהם. ומדרש אגדה: מפני יעקב אחיו - מפני שטר חוב של גזירת 'כי גר יהיה זרעך' המוטל על זרעו של יצחק. אמר: 'אלך לי מכאן, אין לי חלק

לא במתנה שנתנה לו הארץ הזאת ולא
בפרעון השטר, ומפני הבושה שמכר
בכורתו:

כבר האריכו במפרשי רש"י בביאור דבריו, שיש לדון בהם מכמה צדדים; ובכללות
הן שתי קושיות בולטות:

ראשית כל, ידוע כללו של רש"י בפירושו על התורה, וכמו שכתב על עצמו²⁰: "ואני
לא באתי אלא לפשוטו .. ולאגדה המיישבת דברי המקרא דבר דבור על אופניו";
ובנידון דידן, רש"י לא מסתפק בפירוש הפשוט, והביא "מדרש אגדה" - שלכאורה
הוא היפך המפורש במקרא:

הכתוב אומר שהטעם לזה שעשו הלך היא "כי היה רכושם רב משבת יחדיו" -
ואילו לפי המדרש היה טעם שונה לגמרי: כדי שלא יצטרך 'לפרוע' את גזירת "כי גר
יהיה זרעך"!

ושנית, גם בעצם ה"מדרש אגדה", הרי רש"י העתיקו בשינוי גדול:

במדרש רבה כאן²¹ נחלקו בדבר: "ר' אלעזר אמר: מפני שטר חוב, ור' יהושע בן
לוי אמר: מפני הבושה" - והיינו, שכל טעם עומד בפני עצמו, וכל אחד מהחכמים
נקט טעם אחר לעיקר; אולם רש"י צירף את שני הטעמים וכללם יחד בוא"ו החיבור:
"מפני שטר חוב של גזירת כי גר יהיה זרעך .. ומפני הבושה שמכר בכורתו" - כאילו
מוכרחים לומר שדוקא שניהם יחד גרמו לעשו ללכת ממקומו!

[הרא"ם כתב על קושיא זו: "אף על פי שנחלקו בזה בבראשית רבה .. רש"י תפס את דברי
שניהם, מפני שדברי שניהם יחד קרובים לפשוטו של מקרא." וצ"ע].

20. בפירושו לפ' בראשית ג, ח.

21. ב"ר פפ"ב, יג.

מי נדחה מפני מי?

ויש לבאר²², שבוודאי לא נתכוון רש"י להוציא הכתוב מפשוטו, שהטעם הכללי שהוצרך עשו להיפרד מיעקב הוא מפני ש"לא יכלה ארץ מגוריהם לשאת אותם מפני מקניהם", היינו, שהיתה הארץ צרה ובלתי מספיקה למרעה בהמות שניהם.

אולם הטעם שב"מדרש אגדה" בא לבאר (לא את עצם הצורך להיפרד איש מעל אחיו, אלא) את האופן הפרטי שבו בחר עשו להיפרד, שעשו ילך מפני יעקב:

הלוא ארץ כנען היתה מקום מגורו של עשו מאז ומקדם, ויעקב הגיע רק עתה מחרן, שם היה כעשרים שנה - אם כן, מדוע ילך עשו מפני יעקב, ולא יהיה להיפך, שיעקב הוא שילך מפני עשו?! ובפרט שמשמעות הכתוב היא שעשו עשה זאת מעצמו - בלי השתדלות מיוחדת מצד יעקב - ונשאלת השאלה: מדוע באמת?

ואפשר ליישב, שאצל יעקב היה ענין המרעה עיקר יותר מאשר אצל עשו, כי ליעקב היה מספר עצום של צאן ומקנה, ואילו עשו היה "איש יודע ציד איש שדה" בכלל²³, ולא היה עוסק רק בעניני צאן ומקנה, אלא בכל עניני שדה; ולכן כשמדובר על מרעה הארץ הרי יעקב עיקר, ולא איכפת לעשו ללכת ולקבוע את מקומו באדום שהיא "שדה" (כמו שכתוב בתחילת פרשתנו: "ארצה שעיר שדה אדום") -

אבל עדיין דוחק גדול הוא, שעשו יוותר על חלקו בארץ כנען בשביל טובת יעקב, ובפרט שהוא היה מוחזק בארץ ויעקב הגיע רק עתה.

וגם חסר ביאור, מדוע מדגיש הכתוב "מפני יעקב אחיו" - שאם עשו הלך מפני שהארץ צרה לשניהם, הרי אין זה שייך לאחותו עם יעקב!

22. וראה גם באר בשדה כאן.

23. תולדות כה, כז.

עוזב ואינו מודה

וליישב זה הביא רש"י את דברי המדרש: "מפני שטר חוב של גזירת 'כי גר יהי זרעך' המוטל על זרעו של יצחק" - שבזה מובנת הסיבה להליכת עשו "מפני יעקב אחיו": כיון שיעקב הוא אחיו של עשו, נמצא שגם הוא 'ורש' של גזירת הגלות, לכן עזב עשו את הארץ והשאיר את ה'ירושה' לאחיו יעקב לבד.

כלומר:

כיון שעשו ויעקב הם אחים, שניהם הם בני יצחק - נמצא שה'שטר חוב' שייך לשניהם, ואינו ברור מי יהיה זה שישלם השטר ותתקיים בו גזירת "כי גר יהיה זרעך" - אם עשו, או יעקב, או שניהם.

וגם ישיבתו של עשו בארץ עד עתה, אינה מכריחה שאכן יטול חלק במימוש הגזירה של הגלות, משום שעשו לא עשה שום פעולה מיוחדת כדי להתיישב בארץ ואף לא גילה בדעתו שהוא מעוניין להיות חלק מיושבי הארץ, אלא פשוט נשאר במקום מגורי אביו. ולכן, אין הכרח שתחול עליו גזירת הגלות - הקשורה עם ירושת הארץ - "כי גר יהיה זרעך".

אולם עתה, כאשר מתחדשת פעולה מיוחדת של הפרדה בין יעקב לעשו, הרי אם עשו יקח חלק לעצמו בארץ, תהיה בכך 'הודאת בעל דין' כי הוא ה'ורש' את הארץ, ובמילא יחולו עליו דברי הקב"ה בדבר הישיבה בארץ וגזירת הגלות. לכן נאלץ עתה עשו לצאת מהארץ ולקבוע את מקומו בשעיר.

ונמצא ששני הטעמים נכונים: ההפרדות בין יעקב לעשו היתה כתוצאה מהמציאות ש'לא יכלה ארץ מגוריהם לשאת אותם מפני מקניהם", אבל הסיבה שההפרדה היתה דוקא כך שעשו הוא שיוצא מהארץ, היא מפני שלא רצה לקחת חלק במימוש גזירת הגלות.

למה לא חשש עשו ל'מראית העין'?

ועדיין אין הדברים מחוורים:

אכן, טעמו של עשו לצאת מהארץ היה כדי לא ליטול חלק במימוש גזירת הגלות; אבל כיצד זה לא חשש עשו מפני הבושה שתהיה לו בפני כל עמי הארץ, שבעיניהם נראה הדבר כאילו עשו נכנע כלפי יעקב, ומוכן לצאת את הארץ כדי להשאיר מקום ליעקב!?

על כך מוסיף רש"י, כי אדרבה:

בכלל היתה שהייתו של עשו בארץ כנען מעורבת בהרגש של "בושה", ובפרט בנוכחותו של יעקב אשר לו מכר בכורתו. ולכן העדיף עשו לעזוב את הארץ ולהשאיר ליעקב, הגם שנראה בזה הכנעה כלפי יעקב ובושה שנדחה מפניו, כי בלאו הכי לא הרגיש בנוח להיות עם יעקב ביחד לאחר שמכר לו את הבכורה.

אלא שמטעם בושה לבד לא היה עשו עוזב מקום מגורו עם כל בני ביתו; ולכן מביא רש"י טעם זה ("ומפני הבושה שמכר בכורתו") רק כהוספה ולאחרי הטעם ד"מפני שטר חוב כו" - שזו עיקר הסיבה שהביאה את עשו לעזוב את הארץ, וק"ל.

וישב

1. מה "דחוף" לרש"י ליישב סתירה בין הכתוב בפרשתנו לפסוק מאוחר (בספר שופטים)? | 2. למה המתין רש"י ביישוב הסתירה עד הפסוק "עולה תמנתה", כאשר כבר לפני כן נאמר "ויעל תמנתה"? | 3. הבבלי והירושלמי מביאים שלושה תירוצים על הסתירה שבין "עליה" ל"ירידה" - למה בחר רש"י להביא דוקא את התירוץ האחרון?

"וַיֵּגֵד לְתַמָּר לְאֹמֵר הִנֵּה חָמֶיךָ עֹלָה תִּמְנַתָּה לָגֵז צֵאנֹו" (לח, יג)

רש"י

עולה תמנתה - ובשמשון הוא אומר וירד שמשון וגו' תמנתה; בשפוע ההר היתה יושבת, עולין לה מכאן ויורדין לה מכאן:

בפשטות מבינים, שכוונת רש"י היא ליישב הסתירה:

כאן נאמר שיהודה "עולה תמנתה" ומשמע שמקום העיר הוא בעלייה, ואילו בשמשון נאמר "וירד תמנתה" ומשמע שמקום העיר הוא בירידה; ומתוך רש"י, ש"בשפוע ההר היתה יושבת", ולכן מתאים לה הן הלשון "עליה" והן הלשון "ירידה".

וכבר הקשו במפרשים²⁴ על זה שרש"י מדבר בזה לראשונה בפסוק דידן, והרי כבר בפסוק הקודם²⁵ נאמר לשון "עליה" - "ויעל על גוזזי צאנו .. תמנתה" (וברש"י שם: "ויעל תמנתה לעמוד על גוזזי צאנו"); מדוע לא התעורר רש"י בפירושו שם ליישב הסתירה בין "ויעל" לבין "וירד"?

ויש להוסיף על קושייתם - לאידך גיסא:

לכאורה, הקושי בסתירת הכתובים יתעורר אצל התלמיד כאשר יגיע להכתוב בשמשון, בספר שופטים (ואז יזכור מה שלמד בפרשתנו - ויתקשה בדבר);

אולם כשהתלמיד לומד הפסוק כאן, הרי עדיין לא למד "שופטים" (כמובן) וממילא לא קשה לו מאומה. ומעתה, כיון שבהבנת הפשט כאן לא קשה, לא היה רש"י צריך להתייחס לזה כאן, והיה מזכיר סתירה זו ומיישבה בפירושו לקמן (בספר שופטים) - ותו לא מידי!

ונראה ללמוד באופן חדש, שאכן כוונת רש"י בעיקרה אינה ליישב הסתירה בין הכתובים - אלא ליישב קושי בלשון הכתוב כאן גופא; וזהו גם הטעם שהציב פירושו בפסוק דידן ולא בפסוק הקודם לו, כי הקושי הוא דוקא בפסוק דידן, וכדלקמן.

אחרון חביב

והנה, מקור דברי רש"י הוא בגמרא²⁶, אמנם שם בא זה כתירוץ שלישי, ומקדימה הגמרא עוד שני תירוצים על הסתירה בדבר מקומה של תמנה:

24. שפתי חכמים. משכיל לדוד.

25. לח, יב.

26. סוטה י, א. וראה גם בירושלמי סוטה פ"א ה"ח.

(א) "שמשון שנתגנה בה כתיב ביה ירידה, יהודה שנתעלה בה כתיב ביה עליה". - והיינו, שהלשונות "עליה" ו"ירידה" אינם מתייחסים למקומה הגשמי של העיר, אלא למצבו של האדם הבא אל העיר: אצל שמשון כתיב "וירד שמשון" כי בכואו לעיר זו היה אצלו גנאי וירידה, ואילו אצל יהודה כתיב "עולה" משום שבואו לעיר זו הביא אצלו עליה רוחנית²⁷.

(ב) "שתי תמנאות היו, חדא בירידה וחדא בעליה". - והיינו, שיהודה היה בעיר אחת הנמצאת בגובה וצריך לעלות אליה, ואילו שמשון היה בעיר אחרת (באותו השם) הנמצאת במקום נמוך וצריך לרדת אליה.

ויש להתבונן בטעם הדבר שלא בחר רש"י לפרש כאחד מפירושים אלו, והביא רק את הפירוש השלישי והאחרון שבגמרא - "בשיפוע ההר היתה יושבת"?

[ולהעיר, שגם בירושלמי הובא פירוש זה אחרון (אף שבשני הפירושים הראשונים הפך הסדר מכפי שהם בבבלי), שזה מחזק המשמעות שהפירושים שלפניו יותר קרובים למשמעות הכתובים, ומתעצמת השאלה: למה בחר רש"י דוקא בפירוש זה?]

המגיד אינו יודע עתידות!...

והנה, בנוגע להתירוץ הראשון שבגמרא - שהלשון "עליה" ו"ירידה" אינם כפשוטם - מובן הטעם שלא נוח לרש"י לפרש כן ב"פשוטו של מקרא"²⁸:

27. וכפירוש רש"י על הש"ס: "שמשם נולדו פרץ וזרח שהעמידו מלכים ונביאים בישראל".

28. כמו שכתב במשכיל לדוד כאן.

אף שמצינו בכמה מקומות רש"י מפרש "עליה" ו"ירידה" במובן של מעלה וחשיבות²⁹ (וכן הוא בפרשתנו גופא, שבפסוק "וירד יהודה מאת אחיו"³⁰ מפרש רש"י "שהורידוהו אחיו מגדולתו") -

הרי זה מתאים דוקא כאשר הלשון "עליה" ו"ירידה" נאמרות בתוך סיפור הכתוב עצמו. ובאמת שכן היה אפשר לפרש את לשון "ויעל יהודה" שבפסוק הקודם, שהכתוב הוא המספר את מאורעותיו של יהודה והוא היודע לרמז בלשון "ויעל" את עלייתו הרוחנית שעתידה לבוא על ידי הליכתו לתמנה;

אך בפסוק דידן, הלשון "עולה תמנתה" אינו לשון הכתוב מצד עצמו, אלא זהו הנוסח שבו הוגד לתמר על ידי אחד מאנשי המקום - "ויגד לתמר לאמר הנה חמיך עולה תמנתה", וקשה מאוד להעמיס בלשון אותו המגיד ענין של עליה ברוחניות (כי דבר זה - שיהודה עתיד להתעלות מכח בואו לתמנה - בוודאי לא היה ידוע לו), ולכן מיאן רש"י בפירוש זה והשאיר לשון "עולה" כפשוטו.

[וזוהו הטעם שהביא רש"י זה ש"בשיפוע ההר היתה יושבת כו" בפסוק דידן דוקא (כאמור) - כי הפסוק הקודם אפשר ליישבו שמדבר בעליה רוחנית, ודוקא בפסוק דידן אי אפשר לומר כן ובהכרח להגיע להסבר שברש"י].

אך בנוגע לתירוץ השני שבגמרא - שיהודה ושמשון היו בשתי ערים שונות - לכאורה תירוץ זה מתאים היטב ומיושב ב"פשוטו של מקרא", ובפרט שבלאו הכי מוכח מהכתובים בספר יהושע³¹ אשר היו שתי ערים בשם זה ד"תמנה"³², ומעתה אין מניעה לומר שיהודה היה בעיר אחת ואילו שמשון היה בעיר השניה;

ומדוע איפוא לא רצה רש"י לפרש כן (בפירושו על התורה), אלא נקט דוקא את הפירוש ש"בשיפוע ההר היתה יושבת, עולין לה מכאן וירדין לה מכאן"?

29. ראה פירושו לשמות לב, ז, לג, א. במדבר טז, יב. דברים א, מב.

30. לה, א.

31. ראה יהושע טו, י, שם, נז, יט, מג.

32. או "תמנתה" - ואכמ"ל.

“עולה” - למאי נפקא-מינה?

והביאור בזה:

הקושיא שבא רש"י ליישב היא פשוטה - מה פשר ההדגשה “עולה תמנתה”? וגם אם המציאות היא שאכן יהודה הוצרך לעלות בהר כדי להגיע לתמנה, הרי למאי נפקא-מינה פרט זה של “עולה” לתוכן הסיפור?

הווי אומר: מה שנוגע לעניננו הוא זה שנודע לתמר מהליכתו של יהודה לתמנה; ואם כן היה צריך לומר “ויוגד לתמר לאמר הנה חמיך הולך תמנתה” או “בא תמנתה” - ומהו הדיוק “עולה תמנתה”, וכי לתמר יש הבדל אם הליכתו היתה באופן של עליה - ולא בדרך ירידה או באורח מישור!?

[ואכן, מצינו בסיפור העקידה, שהכתוב מספר על הליכתם של אברהם ויצחק להר המוריה, ואף שבפועל הלכו באופן של עליה אל ההר³³ - הרי הכתוב מספר על הליכתם בלשון סתמית³⁴: “וילך אל המקום”, “ויבואו אל המקום” - ואינו אומר “ויעלו”, כי אין צורך לפרט מה שאינו נוגע לתוכן הסיפור].

ומעתה יתבאר למה מיאן רש"י בהתירוץ שהיו שתי ערים בשם תמנה, אחת בירידה ואחת בעליה - כי תירוץ זה אינו מיישב הלשון “עולה תמנתה”:

מסתבר, ששתי הערים היו רחוקות זו מזו (כי אם היו סמוכות הרי היה מקום לבלבול כו', והיו מוסיפים להן סימן היכר - ועל דרך שמצינו בספר יהושע³⁵ “בית חורון תחתון” ו”בית חורון עליון”):

33. וראה פרש"י וירא כב, ב.

34. וירא כב, ג-ט.

35. טז, ג-ה.

ואם כן, כאשר המגיד בא ומספר לתמר שיהודה בא לתמנה, מובן מאליו שהוא מדבר על אותה "תמנה" שבה נמצאת תמר (ולא על העיר השניה הרחוקה ממנה), ושוב די היה לו לומר "הולך תמנתה", ואופן ההליכה לא מעלה ולא מוריד.

וזהו שנקט רש"י דוקא כהתירוץ השלישי שבגמרא: "בשיפוע ההר היתה יושבת, עולין לה מכאן ויורדין לה מכאן" - כי לפיו מיושב בפשיטות למה הדגיש המגיד אשר יהודה "עולה תמנתה":

מכיון ששתי דרכים מוליכות לתמנה, אחת בדרך ירידה מראש ההר והשניה בדרך עליה מתחתיתו - צריכה היתה תמר לדעת באיזו דרך בא יהודה, על מנת לדעת היכן להמתין לו; ולכן אמרו לה שיהודה "עולה תמנתה", שתדע לחכות באותה דרך העולה לתמנה (ולא בדרך השניה היורדת אליה), והכל אתי שפיר.

לקבלת הקבצים בשלימותם
וכן להערות, הקדשות וכיוצא בזה
נא לפנות לכתובת הדוא"ל
rizs@neto.bezeqint.net

אפשר ליצור גם קשר טלפוני
בטל' 050-4125205 או בפקס' 08-6882799

נדפס בסיוע ולזכות

יצחק בן לאה

וזוגתו רבקה ויקה בת רחל

ומשפחתם שיחיו

עימוד ועיצוב גרפי: 053.311.4874